

22

jogtörténet

a magyar jogtörténeti TDK hirdója '84

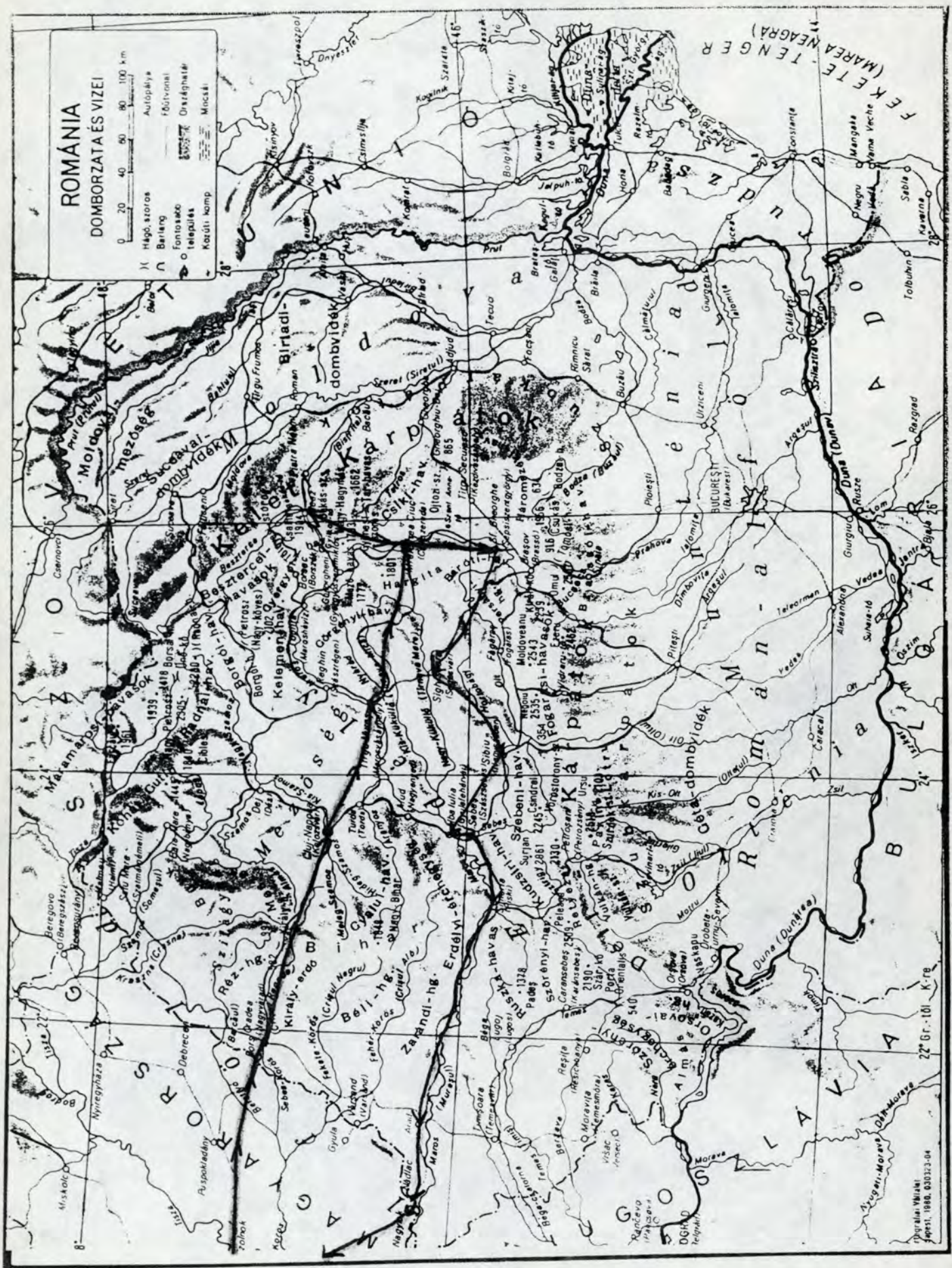
A Teleki-könyvtár épülete M.-Vásárhelyt. (Rajz. Greguss Ján.)

ROMÁNIA

DOMBORZATI ÉS VIZEI

0 20 40 60 80 100 km

- Hely, azonos
- Barlang
- Fontosabb település
- Központi körút
- Autópálya
- Főútvonal
- Országút
- Mocsár

A MAGYAR ÁLLAM - ÉS JOGTÖRTÉNETI TUDOMÁNYOS
DIÁKKÖR HIRAD JA

1984. szeptember

22.sz.

Áprily Lajos: Tetőn	2
Erdélyi utunk /utikalauz/	3
Tábori János: Kolozsvár - Kányádi	14
Reményik Sándor: Ahogy lehet	16
Berde Mária: Az én apám	17
Végvári : Eredj, ha tudsz!	19
Jákó János: Eltűnt iskolák nyomában	20
Az üzlet, az üzlet /x/	23
Márton Gyöngyi: Megfogadjuk	24
Loredana Flondor: Ismerek egy embert	25
Balázs Éva Enikő: Köszönöm	25

Áprily Lajos: Tetőn

Ősz nem sodort még annyi árva lombot,
annyi riadt szót: "Minden összeomlott..."

Nappal kószáltam, éjjel nem pihentem,
vasárnap reggel a hegyekre mentem.

Ott lenn: sötét ködöt kavart a katlan.
Itt fenn: a vén hegy állott mozdulatlan.

Időkebe látó, meztelen tetőjén
tisztást vetett a bujdosó verőfény.

Ott lenn: zsibongott még a völgy a láztól,
Itt fenn: fehér sajttal kínált a pásztor.

És békességes szót ejtett a szája,
és békességgel várt az esztenája.

Távol, hol már a hó királya hódit,
az ég lengette örök lobogóit.

Tekinteten szárnyat repesve bontott,
átöleltem a hullám-horizontot

s tetőit, többet száznál és ezernél -
s titokzatos szót mondtam akkor:

Erdély ...

1. nap /Budapest-Nagyvárad-Kolozsvár/

Bors /határállomás/ a XIII.század óta lakott helynek számít. Református temploma a XVII.század elejéről való. Néhány kilométerre fekszik Nagyváradtól

Nagyvárad Bihar megye székhelye, "Erdély kapuja", a Seber Körös két partján fekszik, lakossága 149000 fő. A várost 1093-ban Szent László alapította, s ő volt az első magyar király, akit a várban emelt székesegyházban temettek el.

PÜSPÖKI SZÉKESEGYHÁZ - alapkövét 1752-ben gróf Forgách Pál püspök helyezte el, s építését Patachich Ádám püspök folytatta. Az építkezést 1780-ban fejezték be. A kéttornyú barokk templont Giovanni Battista Ricca olasz építész tervezte. Hajója 70 méter hosszú, 30-40 méter széles falait carrarai és vaskohi márvány borítja. A Ricca által megkezdett építkezést Franz Anton Hillebrandt fejezte be. Belső érdekességek: Kupolafreskó: Neponuk Johann Schöpf; oltárkép /Mária mennybevitеле/ Vincenz Fischer.

SZENT LÁSZLÓ szobra /Tóth István műve/ a székesegyház előtt áll

A PÜSPÖKI PALOTA kétemeletes manzárdtetős építmény, keletre néző homlokzatának középrizalitját háromszögű timpanon koronázza. A diszteren mennyezetén Franz Storno freskói /építése: 1762-1770, terv: Hillebrandt/

SZANISZLÓ PÜSPÖK SZOBRA a püspöki palota előtt áll. A jótékony püspököt "a szegények atyjának" nevezték.

KANONOKSOR - az egykori váradi kanonokok palotasora /na munkáslakások/ 56 pillérű építmény, neoromán árkáddal. 1773-ban készült el.

Királyhágó 582 méter magas hágónyereg a Bihar- és Meszes-hegység között. Étteren.

Csucsá a hajdani Boncza-kastélyról nevezetes: itt tartózkodott az első világháború alatt Ady Endre, kinek felesége Csinszka /Boncza Berta/ a kastély tulajdonosának lánya volt. Ady halála után a kastélyt Octavian Goga román politikus vásárolta meg.

Bánffyhungyadi református templom a város főterén, az ut mellett áll. A XVI.században építették gót stílusban, s eredetileg fallal övezett erődtemplom volt. Kőtornya az erődtemplomokra jellemzően zömök, sisakja szinte a szentélyből nő ki. Háborús pusztítások miatt többször beomlott jelenleg egy XVIII.században készült kazettás

mennyezet készítője Urling Lőrinc szász asztalosfestő.

Kolozsvár Kolozs megye székhelye, lakossága 212 000 lélek. Mai neve Cluj-Napoca, niben is a Napoca egy római katonai állomásra utal. A népvándorlás által elsőpört település helyén 1178-ban kezdtek várost építeni a szász telepesek. A hospitelepeülést 1270-ben V.István emelte városi rangra.

MÁTYÁS KIRÁLY LOVASSZOBRA a Szent Mihály templom előtt, a főtéren áll. Fadrusz János alkotását 1903-ban állították föl. A lovon ülő király körül hadvezérei állnak: Magyar Balázs, Kinyzi Pál, Zápolya István, Báthori István.

A SZENT MIHÁLY PLÉBÁNIATEMPLOM a tér közepén áll. A XIV.század közepén kezdték el építeni gótikus stílusban a Szent Jakab kápolna helyén. Építése egy évszázadig tartott. A templom az erdélyi fejedelmek idején protestáns kézre került, unitárius templom lett, s csak 1718-ban jutott ismét a katolikusok birtokába. Több nevezetes történelmi esemény színhelye volt. Itt mondott le 1551-ben Izabella királynő Magyarország trónjáról és öt év múlva fia, János Zsignond oldalán itt fogadta a rendek hűségesküjét. A templomban ravatalozták fel Bocskai Istvánt és itt választottak meg több erdélyi fejedelmet is, köztük Bethlen Gábort. Az ünnepélyes falak között számos országgyűlés ülésezett.

Érdekességei: nyugati főkapuján Zsignond királyi cinere a déli kapu feletti mérműves ablak Johannes Clyn által készített sekrestyeajtó az egyik oltáron Maulbertsch-festmény frissen föltárt értékes középkori freskók Szent István, Szent László, Szent Mihály szobra /Szervátiusz Mihály alkotásai/

A SZABADSÁG TÉR volt a középkori városfallal övezett (város piactere. A Mátyás-szobor és a plébániatemplom mellett látható.

A JÓSIKA HÁZ - Klasszicista stílusban épült, a tér nyugati felén áll, erdélyének hatalmas oszlopai miatt a helyiek lábasháznak nevezik.

A VÁROSI TANÁCS épületét 1843-46 között húzták fel. A Klasszicista stílusú házat Kolozsvár ősi cinere díszíti. Előtte látható /lsz./

A CAPITOLIUMI FARKASSZOBOR másolata, melyet Róma városa ajándékozta Kolozsvárnak. A Szabadság tér 31.sz. alatt van.

A BÁTHORI-HÁZ, melyet Wolphard háznak is neveznek. Eredetileg Wolphard Adorján kolozsvári humanista plébános építtette. A hagyomány szerint e ház ablakából nézte végig Báthori

Zsigmond az ellene lázadó Kendi Sándornak és összeesküvő társainak kivégzését.

A BÁNFFY PALOTA /Szabadság tér 30./ homlokzatát oszlopos fedett erkély, fölötté családi címer ékesíti. Ma a szépművészeti múzeum.

FADRUSZ JÁNOS EGYKORI LAK HÁZA a Szabadság tér 20.sz. alatt található. A monda szerint ezen a helyen állt annak a kegyetlen birónak a hőza, akivel Mátyás királynak meggyült a baja. A Szabadság-térről nyíló kis utca végén áll.

MÁTYÁS KIRÁLY SZÜLŐHÁZA. A király születésekor a ház Méhffy Jakab szőlősgazdáé volt, itt szállt meg Szilágyi Erzsébet, s itt szülte meg fiát. Mátyás 1467-ben örököseit adómentességgel jutalmazta.

Átlósan vele szemben áll

BOCSKAI ISTVÁN FEJEDELEM SZÜLŐHÁZA, az un. Szarvas-ház.

A Corvin utcából néhány lépés multán a Múzeum-téren találja magát a látogató. Itt látható

A FERENCESEK KOLOSTORA ÉS TEMPLOMA. 1247-ben építették, a XV.században gótikus stílusban átalakították. A kolostor egykor Izabella királyné lakhelye is volt, országgyűléseket is tartottak benne. Az épületet 1940-ben Koós Károly restaurálta.

A templom előtt áll

A KAROLINA-OSZLOP, melyet 1831-ben emeltetett a város I.Ferenc császár és neje, Karolina látogatásának tiszteletére.

A KOLOZSVÁRI TÖRTÉNET MÚZEUMBAN számos dáko-ronán lelet mellett látható Kájoni János csiksonlyói nyondája, valamint a lebontott kolozsvári épületek kőfaragásai is.

A Szabadság tér mások oldalán láttuk a

BÁTHORI-APOR SZEMINÁRIUMOT. Az egykori piarista rendház udvarában van egy Báthori-mellszobor, mert Báthori a XVI.század végén jezsuita egyetemet alapított itt, mely 1603-ig működött.

Vele szemközti oldalon magasodik

AZ EGYETEMI VAGY PIARISTA TEMPLOM, melyet az EGYETEM épülettömbje kerít körbe.

A FARKAS UTCAI REFORMÁTUS TEMPLOM Mátyás király saját alapítványa volt, gótikus stílusban építették, de csak a XVI.század elejére lett kész. Külseje egyszerű, hatalmas falait magas támasztópillérek tagolják. Főhomlokzatát csak a bélietes kapuzat és felette a csucsíves ablak díszíti.

Bent: reneszánsz szószék és faragott padok /1604/
színezett orgonaszekrény /1766/
temetési címerek /XVII-XVIII.sz./
az apafi-gyerekek ezüst emléktáblái

A templom előtti kis téren állították föl

SZENT GYÖRGY LOVASSZOBRÁNAK MÁSOLATÁT. Az eredetit Kolozsvári Márton

és György 1373-ban készítette, a prágai várban látható.

A SZAB BÁSTYA /más néven Bethlen-bástya/ a templom mögötti utcából érhető el, s egy restaurált falszakasz végén található. A XV.századi várfalhoz támaszkodó bástya nevét onnan nyerte, hogy háborus alkalmakkor a szabó-céh tagjai védelmezték. Bár a XVII.század elején felrobbant, pár évre rá Bethlen újjáépítette.

Innen a temetőhöz vezetett az ut. Közben láthattuk

A RÉGI MEGYEHÁZÁT, a hajdani megyegyűlések színhelyét, a reformkor nagymultu politikai fórumát,

A TELEKI HÁZAT /1790-95/ és a Petőfi látogatására emlékeztető táblával ellátott

BIAZINI FOGADÓT.

A HÁZSONGÁRDI TEMETŐ sok híres egyetemi tanár, tudós, író, költő, politikus nyugalóhelye. Itt van Apáczai Csere János, Szenczi Molnár Albert, Jósika Miklós, Brassai Sámuel, Mikó Imre, Kriza János, Bölöni Farkas Sándor, Misztótfalusi Kiss Miklós, Dsida Jenő, Reményik Sándor, Koós Károly sirja.

2.nap /Kolozsvár-Marosvásárhely/

Kolozsvárt elhagyva, Marosvásárhely felé tartva áthaladtunk Tordán, eközben szemügyre vehettük

A FEJEDELMEK HÁZÁT, a XVI.században az átutazó vagy itt tartózkodó erdélyi uralkodók szálláshelye volt. Szintén elhaladtunk

AZ TORDAI REFORMÁTUS TEMPLOM mellett, mely a város egyik legrégibb műemléke, 1400-ban épült gótikus stílusban egy XII.századi templom helyén.

A REFORMÁTUS PAPLAK falán emléktábla látható, mely szerint 1849. július 21-én Petőfi Sándor itt bucsuzott el feleségétől is kisfiától.

Radnót nagy multu, történelmi nevezetességű helység. Az unitáriusok és reformátusok is tartottak itt zsinatokat.

A RADNÓTI KASTÉLY négyszögű építmény, zárt belső udvarral, négy sarokbástyával. XVI.századi műemlék, diszes kőfaragványokkal, cinerekkal. Mai alakját I.Rékóczi Györgytől nyerte el, aki 1650 körül a kor egyik leghíresebb építészével, a velencei Antonio Serenával építtette át.

3.nap. /Marosvásárhely-Székely -Csíkszereda/

Marosvásárhely Maros megye székhelye, hajdan Marosszék központja volt. 110 000 lakosa van. Fontos kulturális központ, magyar nyelvű színielőadások, magyar nyelvű rádióműsor, magyar folyóiratok és ujságok.

/Középkori magyar neve Székelyvásárhely volt/ 1482-ben Mátyás emeli városi rangra. Több országgyűlést tartottak a városban.

- A régi VÁROSHÁZÁT Komor Marcell és Jakab Dezső tervei alapján 1907-08-ban építették, eklektikus stílusban. Disztesz színes majolika tetőzet, romantikus jelleg, népi motívumok. Ma pártbizottság.
- MŰVELŐDÉSI PALOTA a régi városháza mellett: ugyanabban a stílusban, ugyanazok építették. Teteje szintugy színe majolika. Homlokzatát mozaiklapok, fémdekorációk, szobrok díszítik. Lépcsőházának üvegfalán Kossuth, Petőfi, Jókai alakja. 1972-ig itt működött a magyar színház. Hangversenyterem és Szépművészeti Múzeum.
- AZ ÁLLAMI SZÍNHÁZ új épülete a Tholdalagi palota és az un. Apolló palota közötti kis tér végén áll. Népi stílusú elemekkel díszített modern épületegyüttes, különleges tetőkiképzéssel, merész betontérformákkal.
- A THOLDALAGI-PALOTÁT francia építész készítette 1759 és 1762 között. Ma történeti múzeum.
- AZ APOLLÓ-PALOTÁT Teleki Sámuel építtette 1820-ban vigadónak. Bálakat tartottak benne, 1848-ban a forradalmi ifjúság találkozóhelye volt.
- AZ ORTODOX SZÉKESEGYHÁZ a tér északi végén kereszt alaprajzú XX. századi építmény. 1911-ig helyén Bodor Péter székely ezermester zenélő kutya állott, amelyet a tér átrendezésekor lebontottak. Helyét a Margit-szigeten építették föl, most restaurálják.
- A TELEKI HÁZAT a XVI. században Izabella királyné idejében Köpeczi Tanács építtette. Időnként fejedelmi szállásnak is használták. 1633-ban e házban fogták el Zólyoni Dávidot, s 1717-ben ide fogadták be a Gyulafehérvárról elűldözött református diákokat. 1849-ben itt volt Benkei főhadiszállása.
- A MAROSVÁSÁRHELYI VÁRAT 1605 után kezdték építeni Bocskai István engedélyével. A szabálytalan négyszög alaprajzú vár bástyáit 900 méter hosszú téglafal kötötte össze. Az első bástya 1620-ra készült el, az egész vár pedig 1653-ra. Léve, hogy részben restaurálják, részben katonai létesítményt telepítettek a várba, csupán a Tinár-bástyát tudtuk megnézni.
- A REFORMÁTUS TEMPLOM, amit vártemplomnak is neveznek, a Tinár bástyán keresztül közelíthető meg, amikor nincs lezárva. 1240-ben már templom állt ezen a helyen, a jelenlegi ferencesrendi szerzetesek 1241-ben építették, később gótikus stílusban. Az építkezéshez Hunyady János is hozzájárult, 1704-ben itt választották meg II. Rákóczi Ferencet Erdély fejedelmévé. Az ősi egyház kincsei közé tartozik egy régi Graduálé, Rákóczi György fejedelem ajándéka. A templom tornya 70 méter magas, lőrésnyílásokkal, sisakja négyszögletű, fatornyokkal. A restau-

rálás során sok szép gótikus maradványt tártak föl, ugyanakkor pragmatikus megfontolásokból brutálisan elcsufították az épületet /gázcsövek áthúzása a falakon, gázóra, bádóg tetőlemez a gótikus kapuzatra stb./

A Bolyai-Lyceum a hajdani református kollégium épületében működik. A régi protestáns intézményt annak idején II. Rákóczi György özvegye, Báthory Zsófia utasította ki Sárospatakról. 1786-ban már nyondája is volt. Hires tanára volt Bolyai Farkas és Dósa Elek.

A Bolyaiak Emlékműve a bolyai-lyceum előtti téren áll. A két Bolyai szobrát /Csorvássy István és Izsák Márton alkotása/ 1957-ben állították föl.

A Teleki-Téka palotája Erdély kancelláráé, Teleki Sámuelé volt. Csak ő egyedül 40.000 kötetet gyűjtött egybe élete során. Később ide telepítették a Bolyai Tudományos könyvtárat is, kb. 100.000 kötettel.

A Volt Királyi Ítéltábla épülete 1789-ben épült, Kendeffy Elekné adományozta 1827-ben törvénykezés céljaira a városnak. Nevezetessége, hogy elnöke volt az az Aranka György, aki az Erdélyi Magyar Nyelvművelő Társaság megalakítója volt.

Csikszereda felé haladva megálltunk

Szovátán. Szováta híres fürdőhely a Mezőhavas alján, 520 méter magasságban. A tavak vizeinek sótartalma igen nagy. A fürdőnek öt sós tava van. Mi ebből a Medve tavat tekintettük meg. A tóban olyan magas a sótartalom, hogy hasonlóan az Adriához a fürdőző szinte lebeg a vízében.

Parajd mellett haladt el ezután a busz, mely sós fürdői mellett sóbányájáról híres. Sót már a főnapiak is bányásztak itt. A parajdi sószikla a sóbánya fölött áll. Az üledékes sötönbről lekopott a felső talajréteg, és egyedülálló látvány az eróziótól barázdált hatalmas sószirt.

Korond község vasas-kénes fürdőjéről, de főleg fazekasságáról híres. A községben faragott székelőkapuk is láthatók.

Farkaslaka községben született Tanási Áron.

TANÁSI ÁRON SIREMLEKE a falu szélén lévő templom mellett egy nagy székelőkapu mögött áll. A siremlőket egyetlen kvarcittömbből Szervátiusz Jenő és Tibor faragta.

TANÁSI ÁRON SZÜLŐHÁZÁT múzeumnak rendezték be.

Szejkefürdő Őrzi ORBÁN BALÁZS SIRJÁT. A két kopjafa nem messze a műttől székelőkapu-sor végén található.

Székelőudvarhely a Hargitán inneni székelőség központja. Lakossága a hozzácsatolt helységekkel együtt 30000 fő. 1357-ben székelőnemetgyűlés, 1785-ben Mátyástól mezővárosi rang. Az elnevezést Bethlen Gábertől nyerte 1613-ban. Itt élt Tompa László s itt is temették el.

SZÉKELY MUZEUM /sajnos csak kívülről láthattuk/ figyelmenreméltó

gazdagságu történeti és néprajzi részlege van. Gyönyörű székely faragások, régi kapuk láthatók itt.

A főtéren áll a
REFORMÁTUS TEMPLOM. Alapítását az 1563-iki tordai országgyűlés mondta ki.

FERENCRENDI TEMPLOM és KOLOSTOR a Főtéren északi részén. Nevezetessége, hogy az 1706-ban itt megtelepedett ferencesrendi szerzetesek egyikének, Nyujtódi Andrásnak köszönhető a "Székelyudvarhelyi kódex".

Márófalva gyönyörű festett és faragott székely kapuairól híres.

4. nap /Csikszereda - Bókás Szoros - Sepsiszentgyörgy/

Csikszereda Hargita megye székhelye, 21 000 lakossal. Róhamosan iparosodik, híres jégstadionja s szép kulturpalotája van.

MIKÓVÁR /Csikszeredai várkastély/. A XVII. század elején Mikó Ferenc, Csik, Gyergyó és Kászon kapitánya kezdte építtetni. 1952 óta megyei múzeum.

CSIKSOMLY I FERENCES TEMPLOM ÉS KOLOSTOR híres bucsujáróhely. A kolostor régebbi, a templom azonban 1802-ben épült, barokk stílusban. Nevezetessége a csiksomlyói Mária szobor.

A CSIKSOMLY I SALVATOR KÁPOLNÁT, mely a Kissonlyó nevű magaslaton áll, csak messziről tudtuk megtekinteni. Nagyon régi, bár nem István-kori, mint néként a néphiedelem tartja.

Mádófalva Köllő Mikós székely szobrászművész készítette a mádófalvi veszedelen emlékművét az 1764. évi siculicidium /székelyirtás/ emlékére. A vérfürdőt Bukow zsoldosvezér és Siskovics osztrák tábornok rendelte el. Éjnek idején 400 embert mészároltak le és a vészhalomnak nevezett közös sirba temették. Több ezer ember ekkor menekült át Moldvába, hogy ott telepedjék meg.

Gyergyószentmiklós 15.000 lakosu város, a gyergyói medence központja. Örövény katolikus temploma 1730-1733 között épült barokk stílusban. Várfal veszi körül /elhaladtunk mellette/.

A Gyilkos-tó egyedülálló természeti jelenség. 1838-ban egy földcsuszamlás elzárta a Békás-patak útját, így keletkezett a tó. A tóból ma is kilátszanak az eredeti fenyők csucsai, melyeket a vasoxidos, meszes víz konzervált.

A bókási szoros a Gyilkos tótól tovább vezető utat engedi át Moldva felé. Az utat a patak partjára szorul, az Oltárkő /1200 m/ hatalmas szirtje alatt, függőleges sziklák között. Legvadabb része az ún. "Pokol", ahol a patak hatalmas kövek között zuhog, s az utat már a sziklafalból kellett kirobbantani.

Tusnád helységben ugyan nem álltunk meg, de az utat átvezetett rajta. Nemzetközi hírű gyógyhely.

5.nap /Sepsiszentgyörgy - Segesvár - Nagyszeben - Gyulafehérvár/

Sepsiszentgyörgy Kovászna megye székhelye, 27 000 lakossal. Nevét 1322-től emlegetik, 1461 óta város. Itt volt Gábor Áron ágyúöntő műhelye, 1948 óta állandó magyar szintársulata van.

MIK REFORMÁTUS KOLLÉGIUM kőteneletes épülete a Főtéren. A városnak már a XVII.században volt iskolája. A Mikó-kollégium 1859-ben alakult. 1863 óta van ezen a helyen.

A VOLT VÁRMEGYEHÁZA 1832-ben épült, klasszicista stílusban. Honlokzatán Háromszék címere volt látható. Ott jártunkkor még emléktábla hirdette falán, hogy itt jelentette ki Gábor Áron: "Lészen ágyú". /Az épület volt a Háromszéki Honvédelmi Bizottmány székhelye/. A táblát azóta a román hatóságok eltávolították.

A REFORMÁTUS ERŐDTEMPLOMOT sokan megnézték. A XV.században épült az Árpádkori román stílusú templom helyén. Kettős védőfal vette körül. 1802-ben a földrengés következtében megrongálódott, belső terét erősen át kellett alakítani.

A MEGYEI MUZEUM /régén Székely Nemzeti Múzeum/ épületét Kós Károly tervezte 1913-ban. Bejárati székelykapuja dálnoki eredetű. Udvarán egy székely ház áll, teljes berendezéssel. A múzeum mellett áll Dózsa György mellszobra.

Segesvár a Nagy-Küküllő völgyében fekvő 30 000 fős város Maros megyében. II.Géza hívott ide szász telepeseket, akik 1191-ben kezdték a várat építeni. 1506-ban a rendek a vártemplomban erősítették meg a "három nemzet unióját". Az erdélyi rendek itt választották fejedelmek I.Rákóczi Györgyöt és Kemény Jánost.

A Felsőváros, illetve A VÁR az Alsóváros fölé magasodik tornyaival. A XVI.századig ez volt a város központja. Ekkor az Alsóváros vette át a vezető szerepet, s ettől kulturális központ: iskolaváros lett a várból.

AZ ÓRATORONY a vár főkapuja s a város szimbóluma is egyben. 1566-ig ez volt a városi tanács székháza. Barokk stílusú felső része a XVII.századból származik, Philip Bonge salzburgi és Veit Gruber tirolai mesterek munkája. A négyemeletes toronyban múzeum van. 1908 óta működik óraszerkezete: minden óraütéskor különféle figurák forognak körbe.

A SCHÜLERTRÜPPE vagyis a Diáképcső a várhegyre vezet föl. A régi fedett falépcsőt 1642-ben készítették. 172 lépcsőfoka van, közben néhány pihenővel.

A várban a NÉMET ISKOLA épülete a XVII.század elejéről származik. Nagy kultúrintézménynek kiváló tanárai voltak, mint Bondet, Teutsch, Müller későbbi szász püspökök.

AZ EVANGELIKUS VÁRTEMPLOM az erdélyi gótikus építészet remeke.

Berethalom az eredeti programban szerepelt, azonban időhiányban kimaradt. Érdemes róla tudni, hogy templonerődjét a XIV.-XV.

században építették, s később háromszors falövezettel vették körül. Egy hegy tetején áll, messziről látható. Szép szárnyasoltárát 1524-ben készítették. Több diát láthattunk róla az utelőtti s az azt követő vetítéseken.

Medgyes negyei jogu város, kereskedelmi központ. Lakóinak száma 70000. A szász autonóm szervezet egyik központja volt. 1534-ben itt ölték meg Alloisio Gritti velencei kalandort /Szapolyai egyik tanácsadóját/, itt fogadta 1576-ban Báthori István fejedelen a királlyá választásának hírével érkező lengyel követeket. Báthori Zsignondot és Bocskai Istvánt itt választották erdélyi fejedelemmé.

AZ EVANGÉLIKUS TEMPLOMERŐD falrendszere még Mátyás király rendeletére a XV.században épült. Két falövezetből áll, belső falán öt torony volt. Az evagelikus templomot Szent Margitról nevezték el. 1482-ben fejeződött be építése, jelenlegi alakját 1832-ben nyerte el. Orgonája 1732-ből származik, szárnyasoltára a XV.századból, keresztelőmedencéje a XIV.századból származik.

Nagyszeben Szeben negye székhelye, 139.000 lakossal. 1224-ben vált az erdélyi szászok politikai központjává. A szebeni királybiró volt egyben a szászok ispánja is. 1711 után hosszú ideig, majd 1849-65. között Erdély fővárosa volt.

MARIA KIRCHE /EVAGELIKUS PÜSPÖKI SZÉKESEGYHÁZ/ hatalmas gótikus építmény. Helyén a XII.században egy román stílusú bazilika állt. Ezt a XIII.században lebontották. A székesegyháznak négy gótikus kapuja van. A nyugati főbejárat az előtérbe épített tornyon vezet át.

A kórus északi falán Johann Rosenau szász művész 1445-ből származó falfestménye látható. Figyelmet érdemelnek a kerek és csucsíves ablakok szép nérművei is.

A TEUTSCH-SZOBOR az egyház déli kapuja előtt áll. Georg Daniel Teutsch evangélikus püspök /1817-1893/ a szász nép szellemi és politikai vezére volt. A szobor Donndorf német szobrász műve, 1899-ben állították fel.

A VÉDITORONY az első várövezetben áll, az alsóvárosba vezető lépcső fölött. A XIV.században épült, tulajdonképpen őrtorony volt. Innen vezet az alsó városba a Lépcsőköz, amely a XIX.században épült, addig csak lejtő volt.

VÁROSTORONY, RATHAUSTURM a város első városházának volt a tornya. A XVI.századi építmény ma a Várostarténeti Múzeum otthona.

A BRUKENTHAL MUZEUM érkezésünkkor zárva volt. A székesegyházon kívül Szeben második legfontosabb látnivalója. Báró Brukenthal Sámuel /1721-1803/ atyjának neve Breckner Mihály volt, s királybiróként kapott nemességet Brukenthal előnévvel. Fia Sámuel 1777-ben Erdély kormányzója lett, s nagy műveltségű, gazdag ember lévén óriási gyűjteményre tett szert. Műkincseit és százezer kötetes könyvtárát az itt álló impozáns barokk pa-

lotában helyezte el és azt az evangélikus egyházra hagyta. A gyűjtemény 1817 óta nyilvános.

A NAGY RONDELLA a XVI. században épült. Ebben az építményben volt 1788-ban a szászok első színháza, amely később leégett. Ma üzemi klubhelyiségek vannak benne.

A KÁDÁR TORONY a XV. századból való és a harmadik várövezetbe tartozott. Alul kerek, s buzogányszerűen kiszélesedő fejénél szögletes, sok lőréssel. Német neve: Binder Bastei.

HALLER BÁSTYA hasonló felépítésű, nevét építésének kezdeményezőjétől, Haller Péter városbírótól kapta.

FAZEKAS-TORONY a XVI. századból származik. Két szomszédjánál erőteljesebb, szögletes építmény. Német neve Töpfer Bastei.

A harmadik várövezet utolsó, általunk látott darabja az ún. FEGYVERKOVÁCS TORONY a XV. században épült, karcsu négyszögletes torony. /Waffenschmid Bastei/.

6.nap. /Gyulafehérvár - Vajdahunyad - Déva - Arad - Nagylak - Budapest/

Gyulafehérvár Fehér megye székhelye a Maros völgyében, több mint 31000 lakosa van. Az egyetlen erdélyi katolikus püspökség székhelye, melyet az Árpádkor elején alapítottak. 1437-ben az erdélyi parasztfelkelést rendeleteivel kiváltó Lajos György erdélyi püspök székhelye volt. Tornyára tüztök ki Dózsa felnőgyelt testének egy darabját. A XVI. században az önálló erdélyi fejedelemség székhelye, fővárosa lett. "Nevezetesebb" események, melyek Gyulafehérvárhoz fűződnek: 1600-ban Mihail Viteazul itt proklamálta Havasalföld, Moldva és Erdély egyesítését, 1918-ban /december 1./ itt tartották meg azt a nagygyűlést, mely kinondta Erdély egyesülését a Román királysággal. Ezt az utolsó reggelihez mellékelte idegennyelvű prospektusból is olvashattuk.

AZ ALSÓ KÁROLY KAPU a vár 1.sz. kapuja. A háromrészes barokk építményt Johann König bécsi szobrász és társai készítették. /A vár II.Károly parancsára és idejében épült/. A középső rész tetőjén Ausztria cinere látható, két oldalán Mars és Vénusz szobra áll. A kapu két szélén egy-egy kőből faragott bomba van, a kapun két donbornü látható: Heraklész és Anteusz küzdelmét valamint Aenas atyját Anchisest ábrázolják.

HORIA, CIOSCA és CRISAN EMLÉKMŰVE. Az obeliszket 1937-ben állították.

FELSŐ KÁROLY KAPU ópságban maradt fenn. Míg az alsó inkább diadalívszerű, a felső valóban a várat zárta. Középen III.Károly lovasszobra, a fríz alatt Ausztria cinere, amely Erdély cinerét bekebelezi. A donbornüvek különféle harci jeleneteket ábrázolnak, többek között pl. Savoyai Jenő diadalmas visszatérését. Erre a kapura is felszerelték egy Horia-enléktáblát.

Elmentünk a VÁRMEGYEI BIRÓSÁG SZÉKHÁZÁNAK ROMJAI MELLETT is, itt állították bíróság elé az 1784-i parasztfelkelés vezéreit,

később pedig Varga Katalint, az érchegyeségi munkásmozgalom vezetőjét, továbbá a nóc vezért, Avram Iancut.

A FEJEDELMEK LAKÓHÁZA eredetileg fényes pompával berendezett épület volt. Izabella királynő alakította át, Bethlen Gábor bővítette. Tartottak benne országgyűléseket is, na kászárnya.

MIHAIL VITEAZUL lovasszobra a püspöki székesegyház mögötti téren áll.

A PÜSPÖKI SZÉKESEGYHÁZ Erdély legmonumentálisabb román kori építménye. A bejárattól balra van Hunyady János, ifjabb János és Hunyady László, Izabella királynő és János Zsigmond szarkofágja. A székesegyházba temették még Korcin Jánost, Martinuzzi Fráter Györgyöt, Báthori Andrást, Bocskai Istvánt, I. Apafi Mihályt. Az ásatások folynak, eredményeit azonban - mint azt az idegenvezetőtől megtudtuk - Bukarestbe szállítják.

A PÜSPÖKI PALOTÁT kívülről láttuk: szerény épület, középkori magját többször átépítették. Középen kis udvar, kertjében sok római kori emlékek.

TÖBBEN belülről is megtekintettük az ORTODOX KATEDRÁLIST. A tornáccal övezett épület 1921 és 1922 között épült. A pronaoszban látható Mihail Viteazul és felesége Stanca kőpárosa.

A BATTHYANEUMOT bukaresti külön engedély hiányában nem láthattuk. 55000 kötetes könyvtára a Teleki-térhez hasonló értékkel bír.

Vajdahunyad vörös por lepte várát Déva előtt néztük meg. A VÁRAT a Nyudayak őse, Sorb kenőz a XIV. században királyi adományként kapta a várat. Fiát Vajkót Zsigmond 1409-ben erősítette meg birtokában. Vajk fia, János építtette ki mai formájához hasonlóra a várat. Többször leégett, 1870 és 1880 között Seindl Imre és Schultz Frigyes restaurálták, sőt ellentétben a szükszevu s rövid ideig tartó idegenvezetés állításával, a román restaurálást még egy előzte meg: 1907 és 1913 között Möller-főle felújítás.

Déva Hunyad negye székhelye, 46000 lakossal. Középkori szerepét főleg várának köszönhette.

DÉVA VÁRÁNAK ROMJAIT szerpentinúton, illetve a hegyoldalon átvágva közelítettük meg. Néhány érdekesség: 1307-ben itt tartotta fogva Kán László, a trónkövetelő a másik jelöltet, Ottót, miután elvette tőle a koronát. V. László Hunyady Jánosnak adományozta. A Horia-felkelés után itt ült össze a császári bíróság. A várban raboskodott Dávid Ferenc, Erdély unitárius püspöke. Az utikönyv megírásakor cellájának helyét még emléktábla jelölte. A vár építéséhez fűződik Kőműves Kelenenné vörös balladája.

A vár felő tartva elmentünk a MAGNA CURIA mellett. Bethlen Gábor fejedelmi kastélya négy sarokbástyás reneszánsz építmény. Itt lakott férjével Bethlen Istvánnal Szóchy Mária, a Murányi Vénusz.

Arad Arad megye székhelye, 150 000 lakossal, fontos közlekedési, kereskedelmi csomópont. Már a XI. században megyeközpont, később hiteleshely. Számunkra jelentősége különösen az 1849-i események fényében nagy.

AZ ARADI VÁR a Maros hajtókanyarulatában áll, sáncárcokkal övezett hatszögű erőd, jó állapotban. Az erődöt sokszögű külső sánc veszi körül. Alaprajza kb. 800 m átnérőjű, többszintes kazamatákkal. Hat kapuja van, fennmaradt a várkapolna is. A várban ma katonai objektum van és burgonyaraktár.

AZ ARADI VÉRTANUK EMLÉKOSZLOPA a vártól délre, a külső sáncon kívül egy camping szomszédságában egy libalegelő közepén áll. Egy kis halon tetején áll, a háromméteres kőgúlán, melyre 14 lépcső vezet föl, egy három méter magas szürke kőobelisk. Rajta a 13 tábornok neve.

Nagylak a határállomás. Nevezetessége, hogy 1514-ben Dózsa György itt győzte le a nemesi hadat.

A fenti áttekintésben csak röviden érintettük a látottakat. Az információk Mátyás Vilmos: Utazások Erdélyben című könyvéből származnak. Bővebb tájékozódást onnan ejánljuk, esetleg vaskosabb utikönyvekből, 1945 előtti utleírásokból, művészettörténeti kiadványokból.

Kolozsvár - Kányádi

Szombat este érkeztünk Kolozsvárra. Kányádi Sándor költővel - aki napjaink erdélyi magyar irodalmának egyik legjelentősebb alakja - másnap délre beszéltünk meg találkozót, így egy délelőttünk maradt a körülnézésre. Sétáltunk, és meglátogattuk a város muzeumát, ahol minden ujság cinképének modellje fogadott bennünket - ezuttal olajfestményen. /A muzeum hátsó traktusában középkori kapu- és ablakfaragványok láthatók. Ezeket minden arra járónak érdemes megnézni./ A város tisztasága és gondozottsága meglepte azokat, akik már jártak itt. A történelmi központ épületeit most tatarozzák, de a főtér már elkészült. A külvárosokban ugyan nem jártunk, de a Szamos partjáról is láthatók a gyors ütemben épülő lakótelepek, amelyekre zömmel román ajku lakosokat telepítenek.

Délben a Szent Mihály templomnál gyülekeztünk. Éppne miséztek - természetesen - magyarul. Amint később Kányádától megtudtuk Erdélyben még él a hagyományos felekezeti torzszalkodás szelleme, de ez a magyarok közötti nézeteltérés a mai helyzetben egyre inkább elveszti jelentőségét. Végül megjelent maga Kányádi is, egy őszes haju, de rendkívül energikus, jó humoru ember, akitől távolláll minden költői póz és magamutogatás. Arra kértük, mutassa meg nekünk a temetőt, amelyben "idegenvezető" nélkül eltévednénk, hogy láthassuk itt nyugvó nagyjaink sírját.

Elindultunk tehát a temető felé. Kányádi nyugodtan türte műkedvelő fényképészeink meg-megújuló rohanát. Beszólgetés közben megtudtuk, hogy lelkes református és még lelkesebb lokálpatrióta. Leplezetlen büszkeséggel sorolta Kolozsvár történeti és kulturtörténeti nevezetőségeit, az itt lezajlott országos jelentőségű eseményeket.

Ugyanakkor a látszólag kötetlen diskurzust céltudatosan irányította. Nem félelemből, inkább meggyőződésből igyekezett csitítani a Romániában tapasztalható viszonyok keltette indulatokat. Szavaiból kiviláglott, hogy - nem kis részben - magyarországi fiatalokkal /és nemcsak fiatalokkal/ folytatott vitái győzték meg ennek szükségességéről. Minden mondatának, minden történetének egy volt a magva: amit elítélek, azt nem követhetem magam is. S hogy éppen ezt tartotta legfontosabbnak az nemcsak a napi megpróbáltatásokból fakadó indulatokban felül emelkedni tudó szellemét jelezte, hanem egy idegen közegbe került és súlyosan hátrányos helyzetbe hozott népcsoport félelmét is. A mindkét országban hol erősebben, hol kevésbé létező szovinizmus ostora csak rajtuk csattanhat, ezért fennmaradásuk egyetlen esélye a két nép közötti megbékélés.

Megnőztük a híres Farkas utcai református templomot és a házsongárdi temetőt, ahol Kós Károly, Szilágyi Domokos, Szenci Molnár Albert és a magyar kulturhistória más nagy alakjai nyugszanak. Ez nem csak sírkert, hanem a város legszebb "parkja" is, ahová pusztán kikapcsolódni is feljárnak a helybeliek. Kányádi közben tovább mesélt. Elmondta, hogy néhány éve kinos helyzetbe került, amikor egyik román költő-barátja magyarországi bemutatását akarta megszervezni, mert sehol sem voltak hajlandók fogadni őket. /Egyedül Pannónhalmán sikerült közönséget toborozni/. Igaz, hogy ez közvetlenül az első Lancranjan-kötet megjelenése után történt /már számontartjuk őket/, de éppen ez a költő szállt szembe leghevesebben Lancranjannal a román írószövetségben. Előítélet. Az ítéletnek senki sem lehet mentes az ilyen mótelytől, s érvényes ez a tulajdonképpeni dalra is. Csodálkozhatunk-e azon, hogy egyes írók Kányádit román nyelvű alkotásra ösztökélték, mondván: írjon valakit egy vörbéli európai kultúrnyelven is?

Visszasótáltunk a belvárosba. Mátyás király szülőháza előtt ismét fényképezés következett, aztán Kányádi dedikálta köteteit. Végül arra kértük, ha Budapesten jár látogasson el hozzánk az egyetemen. Ezt meg is ígérte, s ezzel elváltunk.

Az indulásig még egy óra volt hátra. Ki-ki kedvére sétálhatott még egyet, üldögélhetett a parkokban, vagy felnehetett a felleghátra, ahonnan gyönyörű kilátás nyílik Kolozsvárra és a környező hegyekre. Innen látszik csak igazán, hogy a régi központ ennek a hatalmas városnak milyen elenyésző része. Kányádi szerint a lakosságnak ma már csak harmada magyar, ez kb. százezer fő. A város látványából a számarányok nem érzékelhetők pontosan, de a tendencia igen: az egyre zsugorodó belváros mögött feltartóztatlanul közelednek a lakótelepek.

Reményik Sándor: Ahogy lehet

Fogcsikorgató türelemmel,
Összeszorított szájjal -
Krisztus-követő bús próbálkozással,
Majd daccal, lobbanóval,
Fojtott igével és visszanyelt szóval,
Tenyőrrrel, mely sina örökkő,
Csak a zsebben szorul ököllő -
Keserű, tehetetlen nevetéssel
Bőkülve meg akármilyen rendelőssel -
Nem csodálkozva már - és csodálkozva mégis,
Hogy rajtunk ez is, az is megesett:
Hordozzuk, testvéreim, ezt a hordhatatlan,
Kinszenvedést virágzó életet.
Ahogy lehet ...

Megalkuvás zsoltárát énekelve,
Végtelen rabmenetben csak megyünk,
Nincs semmi fegyverünk,
Fegyvertelen a lelkünk lázadása,
Pedig a vérünk minden csöppje vágyik,
Vágyik a Péter vad mozdulatára,
Amikor Istenének védelmében
A Mátkus fülét hirtelen levágta.
Kik vagyunk mi?
Nem az Alázat,
Csak a megalázottság fiai.
Nemzedékek büszke hídfői közt
Görbülő iv, görnyedő átmenet:
Testvéreim, bizony nem élünk jól mi,
Nem apáinknak tetsző életet.

De aki máskép tehetne helyünkben,
Az vesse reánk az első követ!
Minden percünk kínzó kiegyezés:
Ahogy lehet...

Testvéreim, korcs hős, alkuvások hőse,
Félbennmarad, megmásul mondatod?
Egy szikra talán mégis zengve pattan
Lángörvényből, mely benned kavarg,
Dagadnak benned árvizes erők,
Zúdulna niagarás zuhatag:
Előgedj meg, ha megtöltesz belőle
Kristálytishta vízzel egy poharat.
Visszaszorítanak, egyre hátrább,
És anit hagynak, egyre kevesebb:
Hát vedd meg lábad, ott ahol megállhatsz,

S azt mentsd, azt a talpalatnyi helyet,
Szikrát a tűzből, cseppet a folyóból,
A töredéket eltört mondatodból,
Minden megmaradt, árva keveset:
Ahogy lehet...

Láttad a Karsztok szirt-sivatagában
A liliputi termőföldeket?
Pár négyzetméter, amit a lavina,
A kőgörgeteg könnyen eltenet.
S a Karsztok boldogtalan magvetője,
A földművelés nadárijesztője
Ezt a kis humuszt mégis szereti,
Kicsi kőkerítéssel keríti.
Pedig szinte sirjának is kevés.
^ karszti sors, óh karszti temetés...

Te is, testvére, karszti sorsodat
Fogadd el s véd meg karszti földedet,
Azt a sirodnak is kevés humuszt,
Azt a pár négyzetméternyi helyet,
S azt a fölsőges isten-lábnyomot,
Mit a lavina minden rohama
Eltörölni még sohasem tudott.
Vedd ezt a talpalatnyi telkedet,
Cserépkancsódat és tüzhelyedet,
Utolsó darab száraz kenyered!
De azt aztán foggal, tiz körömmel,
Démoni dühvel és örült örömmel -
Ahogy lehet...

Ahogy lehet...

Berde Mária: Az én apám
- Erdélynek -

Az én apám tudott jól franciául
S Bázelen németeknek prédikált.
De nikor elment Szolnokdobokába,
Román szótárt vett és grammatikát.

Öt éve nem volt ott a nyájban pásztor,
És sok magyar feledte már szavát -
Kallódó lelkükért apám a kátét
Románra fordította át.

Zsidók is öltek ott, Buzgók s szegények.
S az én apám zsidóul is tudott.
S jöttek hozzája nagyszakállú vénnek:
Hallgatni az ótestamentumot.

Mint gyermekek ülték körül apámat,
Bár harmincéves hogyha volt csupán,
És olvasott és nagyarázott nekik
A Szentírásból az apám.

A földesúrnak volt egy kis leánya
S apámhoz így szólott a földesúr:
"Hittanból is készítsd vizsgára őt,
Nem hagyhatom, hogy elmenjen hazúl.

Hogy nem hived? Add rája parolát
Hogy azt tanítod, amit megkíván
Kátéja - És a zárdában jelesre
Vizsgázott le a kisleány.

Az én apám úrvacsorát ha osztott,
S hazakerült a rész, mely a papé,
Ujból terített a szent maradéknak:
"Nem a miénk - így szólt - az agapé,

Hanem azé, ki valamennyiünkért
Egyforma kinnal szűrt és aratott."
S mindnek, ki aznap a küszöbre lépett,
Italt kínált és falatot.

Az én apám, mielőtt sirba szállott,
Egy sor ártatlan hajnalkát vetett.
Az örök hajnalt hozták a virágok
És elvitték a földi életet.

S halottnézőbe a ravatalához
Eljött egy sosem látott idegen,
Megállt a lábánál s azt mondta nekünk:
"Krisztus járt benne idelenn."

És bár az én apámat sirbe tettük,
Azért ő meg nem halt, én jól tudom.
Csak az üvegcsé tört el, ám az illat,
A lélek jár kötetlen-szabadon.

Isten kiskertjét őrzi s az virágzik
Abban, ki gyűlölettel szeret -
És száll apám közöttünk, mint a jó szél
A jó vetés felett.

Végvári: Eredj, ha tudsz!

/Egy szívnek, mely éppúgy fáj, mint az enyém./

Eredj, ha tudsz...
Eredj, ha gondolod,
Hogy valahol, bárhol a nagy világon
Könnyebb lesz majd a sorsot hordanod,
Eredj...
Szállj mint a fecske, délnek,
Vagy északra, mint a vihartörő,
Magasából a mérhetetlen égnek
Kínleld a pontot,
Hol fészekrakó vágyaid kibontod,
Eredj, ha tudsz.

Eredj, ha hittelen
Hiszed: a hontalanság odakünn
Nem keserűbb, mint idebenn.
Eredj, ha azt hiszed,
Hogy odakünn a világban nem ácsol
A lelkedből, ez érző, élő fából
Az emlékezés új keresztet.

A lelked csillapuló viharának
Észrevétlen ezer új hangja támad,
Süvit, sikolt,
S az emlékezés keresztfáira
Téged feszít a honvágy és a bánat.
Eredj, ha nem hiszed.

Hajdanában Mikes se hitte ezt,
Ki rab hazában élni nem tudott,
De vállán égett az örök kereszt
S egy csillag Zágon felé mutatott.
Ha esténként a csillagok
Fürödni a Márványtengerbe jártak,
Meglátogatták az itthoni árnyak,
Szelid emlékek: eszeveszett hordák,
A szívét kitépték,
S hegyeken, tengereken túlra hordták...
Eredj, ha tudsz.

Ha majd úgy látod, minden elveszett: -
Inkább, semmint hordani itt a járnót,
Szórd a szelekbe minden régi álmot;
Ha úgy látod, hogy minden elveszett.

Menj őserdőkön, tengereken túlra
Ajánlani fel két munkás kezéd.
Menj hát, ha teheted.

Itthon maradok én!
Károgva és sötéten,
Mint téli varjú száraz jegenyén.
Még nem tudom:
Jut-e nekem egy nyugalmas sarok,
De itthon maradok!

Még nem tudom:
Jut-e nekem egy nyugalmas sarok,
De addig, varjú a száraz jegenyén:
Én itthon maradok.

/1918. december 29./

Eltűnt iskolák nyomában

"Csak a gyenge szereti önmagát; az
erős egész nemzeteket hordoz szívében"

/Széchenyi István: Hitel/

A trianoni palotában aláírt békeszerződés lényegében magában hordozta történelmünk "zsákutcás" alakulását. A diktátum Közép-Kelet-Európában új status quot hozott létre, amely sem a történetileg kialakult határokat, sem az etnikai, nyelvi hovatartozás szempontjait nem vette figyelembe. Az új területi rendezés, amit számos tanácskozás, titkosszerződés /Pl. Bukarestben 1916. augusztusában Románia titkosszerződése az Antanttal/ előzött meg, elszakította a magyarság történelmi függetlenségének szimbólumát: Erdélyt.

A magyar nyelv ápolását és a magyar iskolák helyzetét Erdélyben gyökeresen megváltoztatta e békediktátum. Éppen ez az oka annak, hogy vizsgálódásunk négy kronológiai szakszra oszlik. Az első: rövid ismertetése az erdélyi iskolatörténetnek Trianon előtt, ezt követi a békeszerződés és a második bécsi döntés közötti időszak, majd a visszacsatolás alatti helyzet, végül pedig a második világháború utáni korszak napjainkig.

1542-ben Honterus János elkezdte készíteni a brassói iskola szervezeti szabályzatát. Két évvel később Heltai Gáspár hazatért. Kettőjük tevékenységével indult el egy új konjunktúra, amely nagy hatással volt az erdélyi iskolai életre. Ideológiája a reformáció volt, amelynek következménye lett a református és katolikus iskolák versengése, ami természetesen az oktatás színvonalának emelkedését vonta maga után. A korabeli tanítókat - akik elsősorban pa-

pok voltak - az egyházak tanították. A pedagógia tudományát sokan autodidakta módon tökéletesítették. Báthori István és Bethlen Gábor - fejedelmi adományként az ország vagyonából - lehetővé tette a később híressé vált kollégiumok megalakulását. Így jött létre 1581-ben a kolozsvári jezsuita kollégium is. Az erdélyi gimnáziumok évkönyveiben pedig szinte mindig megtalálhatunk olyan adományokat, melyet nagánosok adtak, bizonyítékul annak, hogy kiművelt emberek nevelésében mindig élenjártak az erdélyi polgárok. Bethlen megalapította "nevelő" iskoláját, a gyulafehérvári akadémiát is, amit a református papok és tanárjelöltek tanintézetének szánt. Ezt később Apafi Mihály Nagyenyedre helyezte át. A XVII-XVIII. században az erdélyi iskolarendszer több új iskolával liceummal és kollégiummal gyarapodott. 1872-ben pedig a magyar országgyűlés Kolozsváron négy karral és 40 tanszékkal magyar egyetemet szervezett a tanszabadság alapján.

Az erdélyi románság csak a katolizáció után kezdett a maga számára iskolákat alapítani. Ennek első eredménye az 1754-ben Balázsfalván megalapított román nyelvű gimnázium is. A történelen folyamán Balázsfalva a román szellemi élet központja lett. A XIX. század közepén a Balázsfalváról - és nem az ortodox román iskolákból - kikerült tanárok szervezték meg a Bukarestben és Iassyban a román tudományos és irodalmi életet.

1918-ban másodszor szakadt el Erdély az országtól. Megismétlődött a 400 évvel ezelőtti tragédia, azonban most még magyar vezetés alatt sem szervezhette és fejlesztette kulturáját. Az értelmiség egy része kivándorolt, az Erdélyben maradtak pedig súlyos gondokkal küszködtek. A tudományos élet nagy vesztesége a kolozsvári egyetem elvesztése, az állami iskolák román kézbe kerülése volt. A magyar tanárok nem maradhattak meg tanszékükön. Néhány kiváló tudós a felekezeti iskolákban talált menedéket. /Kristóf György, Biró Vencel, Csuri Bálint stb./ Munkájuk eredményeit az "Erdélyi Múzeum" orgánumban lehet felfedezni. Meglepetésként hatott akkor, hogy a visszaszorított tudományos élet mellett robbanásszerű fejlődés mutatkozott az irodalomban, melyben a magyrság sorskérdései kerültek fel. /Reményik Sándor, Kós Károly, Makkai Sándor, Áprily Lajos/.

Nyelvünk ápolásának fontosságával, mint egy etnikum biztos fennmaradásának alapjával tisztában volt a román vezetés is. Mint arról a korabeli magyar és román sajtó beszámol a 30-as évek második felében "a szintiszta erdélyi magyar falvak állami iskoláiban a magyar gyermekek anyanyelvükön nemhogy az osztályban, de még az udvaron sen szólalhattak meg. A hivatalokban magyarul tilos volt beszélni, erre mindenütt feliratok figyelmeztették az állampolgárokat." Az iskoláskorúaknak pedig minden vasárnap kötelességük volt csoportosan részt venni a legközelebbi román faluban tartandó ortodox vagy görög katolikus misén is. A románizálást a második bécsi döntés szakította meg, amely Észak-Erdélyt ismét Magyarországhoz csatolta.

Az ismét magyar közigazgatás alá esett területen természetesen újra megnyílhattak a magyar nyelvű iskolák. A Horthy-rendszer azonban a korábbiakhoz képest meglepően demokratikus iskolapolitikát foly-

tatott. Egész Észak-Erdélyben kötelező volt az állami középiskolák első négy osztályában a román nyelv oktatása. Mindenütt kezdő és

haladó csoportokra osztva attól függően, hogy a diákok mennyire ismerték a román nyelvet. E tényeket bizonyítják a korabeli osztálynaplók és iskolai értesítők is. Gróf Teleki Pál pedig példátlan intézkedést hozott, amikor kötelezővé tette a nemzetiségi lakosságú vidékeken a tisztviselőknek a nyelvvizsgát, ami nélkül Erdély közigazgatását irányítani, illetve működtetni lehetetlen lett volna. Ennek lényege az volt, hogy a tisztviselőknek, akik olyan területen végezték munkájukat, ahol kisebbségek éltek, az adott nemzetiség nyelvéből vizsgáznuk kellett ahhoz, hogy állásukat betölthessék. Ezzel szemben Dél-Erdélyben egyetlen állami iskolában sem volt szabad a magyar nyelvet tanítani. A háboru előtti korlátozó intézkedések a magyar nyelv használatára pedig továbbra is érvényben voltak.

A háboru után Erdély egészében ismét román fennhatóság alá került. Az általános gyűlölködés közepette, megértő hangon szólt a magyarsághoz az 1945. március 6-án megalakult új román kormány miniszterelnöke Petru Groza. Azonban a kezdeti "barátibb" viszony megváltozását jól tükrözi Márton Áron erdélyi püspök levele Grozához, amelyben a magyar iskolák helyzetéről, nyelvünk használatának korlátozottságáról is ír. "Az 1945. május 29-én megjelent rendelet törvény biztosítja Kolozsvárott az egyetem működését, az egyetem 42 épületét azonban a visszatérő román egyetem vette birtokába, a magyar orvosi fakultást pedig a román egyetem meg nem értő magatartása miatt átkenyszerítették Marosvásárhelyre."

A kormány demokratikus kijelentéseit, antidemokratikus törvények követték. Az Észak-Erdély területéről elmenekült román iskolák kötelesek voltak visszatelepülni eredeti működési helyükre. E rendelkezés nyújtott lehetőséget a magyar nyelvű állami iskoláztatás újbóli visszafogására. Ennek bizonyítéka, hogy "a 86 %-ban magyar lakosságú Kolozsváron az állami középiskolák összes épületeit ezen a címen átvették a román tanügy céljaira."

Azóta a helyzet nem javult. Az un. ipari liceumokban ugyan tanítanak magyarul, de nem a tantárgyak összessége, hanem csak egyes tantárgyak oktatása hangzik el magyarul. Azokban a magyar liceumokban, amelyek az egyetemi tanulmányokhoz biztosítanak az előkészületeket a hallgatók száma igen kevés.

A magyar nyelv kiszorítása pedig /sok más egyéb tényezővel együtt/ alapja a viszonylag gyors asszimilálódásnak. A nemzetiségi politika emberi jogokra való felépítésére, a kisebbségek szokásainak, vallásának elismerésére hívta fel a figyelmet egykor már gróf Teleki Pál is. "Vallom, hogy mindenkinek vitathatatlan joga a maga anyanyelvét, ősi szokásait, a maga tradícióit ápolni, és a magyar államnak, mint minden államnak kötelessége más anyanyelvű polgárait ebben a törekvésükben támogatni, az ismereteknek anyanyelvükön való tanítását lehetővé tenni, sőt istápolni."

A mai magyar kormány mindezeket biztosítja nemzetiségeinknek, ahogy ez Helsinkiben is elhangzott, s ennek következtében nyugodtan el-

mondhatjuk, hogy hazánkban a békés egymás mellett élés szenttanui lehetünk magyar és kisebbség között.

- . -

1. Köteles Pál: Töprengés egy torzkép előtt
Ion Lacranjan: Gondolatok Erdélyről
Tiszatáj 1983/9 51-57.o.
2. Köteles Pál: Reviziók revíziója /Teleki Pál nemzetiségi politikájáról/
Mozgó Világ 1983. június 85-95.o.
3. Köteles Pál: Reviziók revíziója, ih.

Az üzlet, az üzlet

Hüvös, de napos kora tavaszi reggelre ébredt. Vidáman tekintett ki az ablakon, majd gyorsan megmosakodott. Örömmel volt tele a lelke, hiszen kapott jegyet az esti nagy mérkőzésre, ráadásul a következő napokban szabadságát Erdélyben tölti. Minden a legnagyobb rendben - értékelte - miközben reggelizett. Gyorsan megitta forró kávéját és elrohant vásárolni az előtte álló útra.

Korán elindult a stadionba, ujságot vett és elolvasta benne a csapatok összeállítását, a mérkőzés esélyeit. Elfoglalta helyét és az egyre szaporodó nézősereggel kiáltozni kezdte: Hajrá magyarok! Ria-Ria Hungária! A győztes gól után büszkén gondolta: Igen - mi mindig a legjobbak vagyunk! Még éjszaka mecsomagolt. Aprólékosan rejtette el a sok "értékes" dolgot, amelyeket a határon elvehetnek. Mikor elkészült csettintett egyet: Igy jó! - ezt nem vehetik észre és lefeküdt aludni. Álmában a nagy magyar emberek, a magyarság történelmének híres eseményei jutottak eszébe.

Másnap jókedvűen szállt fel a buszra. Köszöntötte társait és leült. Furcsa izgalom fogta el, mikor elindult a busz. Ilyet még sosem érzett és hamar rájött, hogy fél. Fél az ellenőrzéstől a határon, fél a vámostól, aki mindig talál valamit az ártándi határállomáson. Ahogy közeledett a busz Ártándra, úgy nőtt benne a feszült félelem, mignem megérkeztek. Ekkor már "rettegett". Hosszas várakozás után megkönnyebbülten sóhajtott fel, amikor belépett a számára mitosszal

biró Erdélybe. Hangosan szidta a román határőröket, de felszabadultan tehette már ezt. Kis szálloda várta a csoportot Kolozsvárott. Sorba állt a kulcsáért és társával /társaival?/ bevonult a szobájába. Kicsomagolta a ruháit, gondosan különválasztva az eldugott, eladni hozott "kincseket". Éppen az ablakon nézett kifelé, mikor halk, félszeg kopogást hallott. Tessék! - mondta. Ráncokkal telített öreg női arc jelent meg a félig nyitott ajtóban. - Jó estét - köszönt magyarul. Szappant vagy kávót szeretnék venni, ha lehet - lépett most már be a szobába és becsukta maga mögött az ajtót. - Semmi akadály! Asszonyom! - mondta kivirult arccal. Milyet kér? Anot, Niveát vagy Baba szappant, sajnos kávé nincsen. - Mennyit kér egy Baba szappanért Lelkem? - kérdezte a Néné. - Huszonöt leít Asszonyom! - Nincs annyi pénz, de huszat még tudok adni érte. - Már pedig én huszért nem adom - felelte határozottan. Szomorúan ment ki az öregasszony és arra gondolt, hogy megint nem tud szappant vinni haza, pedig otthon már alig van egy vékonyka darab. Szégyelte magát, hogy kérnie kell, de megpróbálkozott a következő ajtónál is. Barátja még este átment hozzá egy pohár sorre. Rögtön elmesélte neki, hogy a portás minden cuccot megvett /a rágógunit 15-ért, a szappant 30 lei-ért./.

Hamar eltelt Erdélyben is az idő. Felháborodott ez idő alatt, hogy milyen rossz sorsuk van az erdélyi magyaroknak, hogy sorba kell állni még a jegyre adott kenyérért is, hogy az utcán koszos, lábbeli nélküli gyerekek rohángásznak. Szűkebb Hazájukba megérkezve a csoport énekelni kezdett. Meghatódva, sirva énekelte Ő is: "Isten áldd meg a nagyart ... "

/X/

Márton Gyöngyi: Megfogadjuk

Szeméből felénk nagy szeretet árad,
Jóságos arca mindig ránk tekint,
S beragyogja gyermekkorunk egét,
Amelynek kékjét féltve óvja Ő.

Köszöntjük vezetőnket, a kommunista harcost,
Odaadó munkája örök példa nekünk,
Már pionirkorunkban Őnek megfogadjuk,
Hogy mindig tetterre készen előre megyünk!

Loredana Flondor: Ismerek egy embert

Ismerek egy embert,
akinek neve drága,
ki szeretettel tekint
népünkre és hazánkra.

Ismerek egy embert,
Ő is a népből ered,
és élete a népé,
vállán hordja sorsát
és a történelmet.

Reánk, a gyermekekre
úgy gondol, mint szülő.
Boldog gyermekkorunknak
a biztos őre Ő.

Balázs Éva Enikő: Köszönöm

Köszönöm neked, szép hazám,
A drága otthonom, napfényes
iskolám,
S hogy békés ég alatt
Élhetek, nőhetek,
S e páratlan-szép földön
Lehetek jó gyerek.

A pártnak köszönöm,
És vezetőjének,
Hogy hazám egyre szebb,
S erős munkáskezek
Nyomán mind gazdagabb,
Köszönöm a jövőt,
Mely fénnel tekint rám,
S hogy hű hazafivá
Nevelt pártom, hazám.

A Magyar állam-és jogtörténeti tudományos diákkör híradója. 1984.szeptember. Szerkesztő: Bánovics Tamás, Bócs Dénes; a 22.számot szerkesztette Jákó János, felelős szerkesztő dr Pomogyi László. Megjelenik 50 példányban

